

УДК 332

Ліба Н.С.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та фінансів
Мукачівського державного університету

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

SCIENTIFIC GOING IS NEAR CONCEPT REGIONAL INDUSTRIAL POLICY

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто та узагальнено існуючі погляди вчених щодо поняття «регіональна промислова політика». Зазначено, що в науці існують певні вимоги до визначення понять (об'єктивність, чіткість визначення, завершеність пояснення). Здійснено узагальнення наукових підходів щодо принципів, на основі яких базується регіональна промислова політика.

Ключові слова: державна промислова політика, регіональна промислова політика, регіональна політика, принципи.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены и обобщены существующие взгляды ученых относительно термина «региональная промышленная политика». Отмечено, что в науке существуют определенные требования к определению терминов (объективность, четкость определения, завершенность объяснения). Обобщены научные подходы относительно принципов, на основе которых базируется региональная промышленная политика.

Ключевые слова: государственная промышленная политика, региональная промышленная политика, региональная политика, принципы.

ANNOTATION

It is considered and generalized existent looks of scientists in relation to a term «regional industrial policy». It is marked that in science there are certain requirements to determination of terms (objectivity, clearness of determination, completeness of explanation). Generalization of scientific approaches is carried out in relation to principles which a regional industrial policy is based on the basis of.

Keywords: public industrial policy, regional industrial policy, regional policy, principles.

Постановка проблеми. Системний аналіз наукової літератури, а також різних проектних розробок серед фахівців показує, що існують суттєві розбіжності у визначенні поняття «регіональна політика», тлумаченні його змісту та формулюванні мети цієї політики. Переконані, причиною тому є порушення загальноприйнятих правил визначення термінології. Тому без з'ясування поняття і змісту регіональної промислової політики неможливо говорити про регіоналістику як науку і регіоналізм як напрям економічного розвитку, що і зумовило актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш вагомий внесок у вивчення сучасних проблем регіональної політики розглядаються в працях Б. Данилишина, М. Долішного, Я. Жаліла, Б. Кваснюка, В. Керецмана, М. Козоріз, Е. Лібанової, В. Мікловди, О. Оболенського, Я. Олійника, А. Павлюк, В. Пили, С. Пирожкова, С. Романюка, Д. Стеценка, В. Чужикова, М. Чумаченка та інших вітчизняних дослідників.

Мета статті полягає у проведенні аналізу підходів до сутності і змісту регіональної промислової політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні роки термін «регіональна політика» міцно вкоренився в економічному лексиконі, хоча досить часто його вживають спонтанно, не заглиблюючись у зміст, часто отожднюючи його з «регіональним управлінням», «регіональним розвитком» і т. д. Неважко побачити також і те, що в найбільш поширеному варіанті розуміння регіональної політики економічний аспект домінує над іншими компонентами регіонального життя. Важливість цього питання ніхто не заперечує, але треба погодитись з тим, що регіональні процеси є значно багатограннішими, а тому звужувати поняття регіональної політики до суто економічного регулювання є некоректним, тим більше в період трансформації всіх сторін суспільного життя.

Саме поняття «політика» є багатограним і різноплановим, незалежно від того, про яку саме політику йдеться – економічну, технічну, соціальну, освітню чи якусь іншу. Це стосується і регіональної політики, яка повинна бути виваженою, спиратися на історичну зумовленість певних територій, враховувати стан окремих регіонів, їхню загальнодержавну інтеграцію.

Як показує аналіз наукової літератури, а також різних проектних розробок, існують суттєві розбіжності у визначенні терміна «регіональна політика», тлумаченні його змісту та формулюванні мети цієї політики. Перед тим, як навести підходи різних авторів до розуміння зазначеного поняття, слід нагадати, що в науці існують певні вимоги до визначення термінів. Це, зокрема, об'єктивність, чіткість визначення, завершеність пояснення. Не менш важливою вимогою є категорійна відповідність терміна і слова, від якого він походить, що не можуть належати до різних категорій. Виходячи з цього, можна дійти висновку, що регіональна політика повинна означати перш за все політику, яка у визначенні має бути уточнена ознаками, що відрізняють її від інших видів політики. Із врахуванням зазначених наукових критеріїв розглянемо підходи деяких авторів до визначення терміна «регіональна політика» [4].

Російські економісти Н.І. Ларіна та А.А. Кисельников визначають регіональну політику як засіб державного регулювання соціально-економічних процесів у проблемних регіонах (ареалах) держави і зняття соціального і екологічного напруження [5, с. 4].

Ю.Н. Гладкий, А.І. Чистобаєв розглядають регіональну політику як сферу діяльності по управлінню політичним, економічним, соціальним і екологічним розвитком країни у просторовому, регіональному аспекті, відображення взаємовідносин між державою і регіонами та регіонів між собою [1, с. 19]. Більш вдале визначення регіональної політики запропонував М.Г. Чумаченко. На його думку, регіональна політика – це сфера діяльності суспільства, що реалізує інтереси держави стосовно регіонів і внутрішні інтереси власне регіонів з урахуванням природи сучасних регіональних процесів, а також цілей і завдань розвитку суспільства [16, с. 11].

Метою сучасної регіональної політики є ефективно використання потенціалу різних регіонів і районів, забезпечення високого рівня якості життя людини відповідно до затверджених законодавством стандартів незалежно від місця її проживання [11].

На думку В.Н. Лексина, не всякий вплив держави на регіони можна класифікувати як прояв регіональної політики. Нею є лише «система намірів і дій, яка реалізує інтереси самих регіонів методами і способами, що враховують природу сучасних регіональних процесів...» [7, с. 16]. Тому регіональна політика буде ефективною тоді, коли буде досягнутий компроміс між регіональними інтересами держави і інтересами самих регіонів.

Академік М.І. Долішній пропонував тлумачити це поняття в широкому та вузькому розумінні. У першому випадку це означає політику, яку провадить держава щодо регіонів, і самі регіони в межах наданих їм повноважень. У другому випадку регіональна політика звужується винятково до дій держави, тому йдеться про державну регіональну політику [12, с. 11]. Відповідно до цього підходу, «у широкому розумінні регіональна політика – це система цілей і дій, що спрямовані на реалізацію інтересів держави щодо регіонів та внутрішніх інтересів самих регіонів, яка реалізується за допомогою методів, що враховують історичну, етнічну, соціальну, економічну та екологічну специфіку територій» [3, с. 17]. Тому цілком очевидно, що за сьогоденних умов регіональна політика стає вагомим інструментом просторового регулювання соціально-економічного розвитку, особливо в тих сферах, де дія ринкових важелів обмежена (соціальної, екологічної, науково-технічної). Тільки через механізми регіональної політики, як важливого елемента загальнонаціональної стратегії, можна активізувати внутрішні потенціали регіонів для соціально-економічного зростання територій і держави в цілому.

Регіональна політика – це цілісна і самодостатня ланка політичної основи суспільства, без якої воно, а також кожна людина та природне середовище можуть тільки випадково і без гарантованого успіху існувати на кожній конкретній території, залишаючись «наодинці» з державою, її економічною, фінансовою, зовнішньою та іншою політикою [8, с. 51]. Об'єднуючою ідеєю і державної регіональної політики, і регіональної політики зокрема є стабільність між-регіональних і внутрішньорегіональних відносин. Тільки при таких підходах може бути створена реальна основа для формування та реалізації регіональної політики, яка б визнавала як загальну ідею партнерства, так і наявність індивідуальних інтересів у держави і регіонів. Регіональна політика – це процес формування та реалізації структурних та параметричних змін у територіальній організації суспільства. Її реалізація передбачає різномірний вплив органів влади: від регулятивних дій держави до інструментів регіонального та місцевого управління [6, с. 20]. Зростаюча складність проблем, які вирішує сучасна держава, і розширення кола учасників, які беруть участь у розробці та реалізації регіональної політики, об'єктивно посилює значення регіонального рівня управління і змушує оцінити його переваги. Сучасні тенденції в управлінні спрямовані на децентралізацію багатьох функцій як державних, так і регіональних органів влади. На рівні держави це передбачає передачу завдань і повноважень нижчим органам влади, які представляють інтереси територіальних громад і безпосередньо зобов'язані забезпечити їм кращі умови життя. Регіони і органи місцевого самоврядування стають більш самостійними суб'єктами, що діють на власний розсуд. Регіон перестав бути лише сукупністю різних організацій, які діють на його території, і як самостійний суб'єкт дедалі активніше вступає у суперництво в економічній і політичній сферах. Підвищення ролі регіонів в управлінні соціально-економічними процесами на місцях є актуальною потребою життя і сприятиме розв'язанню багатьох соціальних, політичних та економічних проблем. Це реальний шлях виходу із скрутної економічної ситуації, важливий напрямок забезпечення стабільності у державі та формуванні громадського суспільства. Тому цілком очевидно, що регіональна політика України повинна забезпечити баланс загальнодержавних і регіональних інтересів. Зовні може видатися, що суть державної регіональної політики повинна зводитися до реалізації загальнодержавних інтересів, збереженню і розвитку єдиного державного простору у всіх сферах життєдіяльності. Але ця реалізація практично неможлива без діалогу з регіональними органами управління за принципом: що вигідно державі, повинно бути вигідно і регіонам. Вирішувати регіональні проблеми своєчасно і ефективно державна влада не зможе з об'єктивних причин. Відповідальність

за стійкість регіональних систем лежить саме на регіональних органах управління. Регіональна політика розробляється і реалізується на трьох рівнях: національному, регіональному і місцевому. І, як зазначає С. Шульц, якщо на національному рівні передбачається вплив на регіональну структуру національної економіки шляхом поглиблення спеціалізації регіонів, зміни їх ролі у територіальному поділі праці і вирішення стратегічних і між-регіональних проблем загальнодержавного значення, то на регіональному – регіональна політика сконцентрована на мобілізації ресурсів і забезпечення необхідних умов для життя населення регіонів, узгодженні інтересів регіону і низових територіально-адміністративних утворень [17, с. 256].

Е. Алаєв надає таке визначення регіональній політиці: «...сфера діяльності з управління економічним, соціальним і політичним розвитком країни в просторовому, регіональному аспекті, тобто пов'язана з взаємовідносинами між державою і районами, а також районів між собою» [14, с. 165].

Відомий український учений-регіоналіст академік М. Долішній вважає, що регіональну політику можна розглядати у широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні регіональна політика є сферою діяльності з управління економічним, соціальним і політичним розвитком регіонів країни в регіональному аспекті. Вона є складовою національної стратегії соціально-економічного розвитку. У вузькому розумінні регіональна політика розглядається як сукупність організаційних, правових та економічних заходів, що здійснюються суб'єктами регіональної політики відповідно до поточних і стратегічних цілей [2, с. 42].

Науковці-регіоналісти В. Семиноженко і Б. Данилишин визначають регіональну політику «...як діяльність держави, спрямовану на адміністративно-економічну оптимізацію регіональної структури країни та відносин між центром і територіями з метою забезпечення розвитку за рахунок максимально ефективного використання внутрішніх і заохочення зовнішніх ресурсів в умовах глобалізації міжнародної економіки.

Останнє дуже важливе, адже жодна країна у світі не може сьогодні серйозно здійснювати свою регіональну політику, не враховуючи потужного чинника глобалізації світової економіки, оскільки її суб'єктами й об'єктами дедалі більше стають окремі частини держави, тобто регіони» [13, с. 34].

Відомий вітчизняний економіст і географ В. Поповкін вважав, що регіональна політика України має сприяти найефективнішому досягненню головних економічних, соціальних та екологічних цілей розвитку держави завдяки використанню закономірностей і факторів територіального поділу праці й регіонального комплексотворення [13, с. 8].

Очевидно, що кількість наукових підходів до тлумачення поняття «регіональна політика» – безліч.

Регіональну політику треба розглядати крізь призму конкретизації інтересів, які вона реалізує. Наскільки специфічними є інтереси регіонів, що відображають історичні, етнічні, природні, економічні, соціальні, культурні особливості територій, настільки диференційованими є інтереси держави у відношенні до них. Таким чином, регіональна політика покликана регулювати всі процеси, що відбуваються на певній території, серед яких сьогодні провідними є економічні. Характерною спрямованістю економічної політики регіону є визначення цілей промислового розвитку і вибір засобів їх досягнення через відповідні механізми регулювання.

Сучасна парадигма регіональної політики полягає у розумінні її як сфери потенційної інтервенції держави, саме тому вживається термін «державна регіональна політика», її класичними пріоритетами є просторове спрямування економічної діяльності держави, розбудова інфраструктури, стимулювання приватного сектора щодо розміщення підприємств у певних регіонах, фінансові заохочення підприємств, «м'які» заходи підтримки розвитку, а саме підтримка розвитку навчально-консультаційної та бізнесової інфраструктури.

Регіональна політика має здійснюватись у межах єдиного правового простору країни і передбачає існування суб'єктивно-об'єктивних відносин між державою і регіонами. На всіх рівнях регіональна політика виступає як поліструктурна категорія і охоплює основні сфери життєдіяльності суспільства: економічну, фінансову, податкову, соціальну, екологічну тощо. Пріоритетні напрямки в такій політиці залежать від стадії розвитку ринкових відносин: для розвинених країн – соціальні й екологічні аспекти; для країн з перехідною економікою – це економічна і податкова політика.

Головною метою державної регіональної політики, визначеною Концепцією державної регіональної політики, затвердженої Указом Президента України, є створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів, підвищення рівня життя населення, забезпечення дотримання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного його громадянина незалежно від місця проживання, а також поглиблення процесів ринкової трансформації на основі підвищення ефективності використання потенціалу регіонів, підвищення дієвості управлінських рішень, удосконалення роботи органів державної влади та органів самоврядування [15].

Регіональна політика спрямована на вирішення проблем регіонального розвитку, пов'язаних із трансформацією структури господарської діяльності, вдосконаленням територіальної організації виробництва і розселення,

раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу, охороною навколишнього середовища [9, с. 218]. Важливим є вирішення демографічних і соціальних проблем, особливо підвищення народжуваності населення, поліпшення його здоров'я, зниження рівня безробіття, збільшення обсягів доходів, розвиток соціальної сфери.

Суть і напрями регіональної політики залежать від рівня господарського розвитку держави, її соціальних та економічних пріоритетів. У період економічного зростання головна увага звертається на соціальну сферу, підвищення життєвих стандартів, їх вирівнювання у регіональному вимірі. Під час економічної кризи першочерговими є економічні пріоритети – збереження виробничого потенціалу, підвищення продуктивності праці та ефективності використання ресурсів регіонів, створення нових робочих місць, розбудова інфраструктури.

Таким чином, взагалі під регіональною промисловою політикою сьогодні розуміють сферу діяльності з управління економічним, соціальним і екологічним розвитком країни у регіональному аспекті. Вона формується і реалізується з урахуванням загальнодержавних пріоритетів економічного і соціального розвитку. Її призначення – у забезпеченні збалансованого в територіальному вимірі розвитку країни на основі економічної самостійності регіонів. Сутністю регіональної промислової політики є ефективне управління регіональним розвитком з урахуванням об'єктивних процесів, що відбуваються в промисловості, та реалізація інтересів держави стосовно регіонів.

Узагальнення наукових підходів даних авторів дозволяє констатувати, що регіональна промислова політика базується на основі таких принципів:

1) вона є одночасно складовою державної промислової і регіональної політики і ґрунтується на її правовій основі;

2) її формування та реалізація здійснюються з урахуванням особливостей регіону;

3) розробка і реалізація цієї політики здійснюється адміністрацією за сприяння органів місцевого самоврядування, асоціацій, об'єднань промисловців і підприємців [10, с. 31].

Висновки. Отже, регіональна політика є невід'ємною складовою загальнодержавної політики й співвідноситься із останньою як частковість до загального. При цьому регіональна політика має свої особливі, притаманні лише їй специфічні характеристики і обмеження. Вона формується, зокрема, з огляду на напрямки та темпи соціально-економічного розвитку регіону, обсяги і розміри його бюджету, характеристики внутрішнього конкурентного середовища, особливості екологічної обстановки,

ресурсного потенціалу, а також з урахуванням власної інвестиційної політики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гладкий Ю.Н. Основы региональной политики : [учебник] / Ю.Н. Гладкий, А.И. Чистобаев. – М., 1998. – С. 19.
2. Долішній М.І. Організаційне та наукове забезпечення реалізації регіональної політики в Україні / М.І. Долішній // Вісник Академії економічної науки України. – 2004. – № 2. – С. 3–7.
3. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети / М.І. Долішній. – К. : Наукова думка, 2006. – С. 17.
4. Долішній М.І. Наукові засади формування регіональної політики / М.І. Долішній, В.С. Кравців, В.К. Симоненко // Регіональна політика: методологія, методи, практика. – Львів : ДПА-друк, 2001. – С. 20–43.
5. Ларина Н.И. Региональная политика в странах рыночной экономики / Н.И. Ларина, А.А. Кисельников. – М., 1998. – С. 4.
6. Лексин В.М. К методологии исследования и регулирования процессов территориального развития / В.М. Лексин // Регион: экономика и социология. – 2009. – № 3. – С. 20.
7. Лексин В. Общероссийские реформы и территориальное развитие. Региональная Россия начала XXI века: новая ситуация и новые подходы к ее исследованию и регулированию / В. Лексин, А. Швецов // Российский экономический журнал. – 2004. – № 11–12. – С. 15–51.
8. Лексин В. Региональная политика России: концепции, проблемы, решение / [В. Лексин, Е. Андреева, А. Ситников, А. Швецов] // Российский экономический журнал. – 1993. – № 9. – С. 50–63.
9. Макогон Ю.В. Региональные экономические связи и свободные экономические зоны : [учебник] / [Ю.В. Макогон, В.И. Ляшенко, В.А. Кравченко]. – Донецк : Альфа-пресс, 2004. – 544 с.
10. Пельтек Л.В. Развитие региональной промислової політики держави: теорія, методологія, механізми : [монографія] / Л.В. Пельтек. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 268 с.
11. Проект закону України «Про засади державної регіональної політики» від 31 червня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/>.
12. Регіональна політика: методологія, методи, практика / НАН України, Інститут регіональних досліджень ; відп. ред. М. Долішній. – Львів, 2001. – С. 11.
13. Самитов А.А. Программный поход в системе государственного управления промышленностью / А.А. Самитов // Вопросы экономики. – 2003. – № 12.
14. Семиноженко В.П. Новый регионализм / В.П. Семиноженко, Б.М. Данилишин. – К. : Наукова думка, 2005. – 160 с.
15. Троян В.Л. Окремі підходи до типології регіональних господарських систем / В.Л. Троян, Н.О. Кравченко // Продуктивні сили і регіональна економіка. – 2006. – Ч. 1. – С. 42–46.
16. Чумаченко М.Г. Регіональна політика в Україні / М.Г. Чумаченко. – Донецьк : Інститут економіки промисловості, 2003. – 68 с.
17. Шульц С. Економічний простір України: формування, структурування та управління / С. Шульц. – Львів : ІРДНАМ України, 2010. – 408 с.